

TERRY
EAGLETON

MATERYALİZM

Tellekt

ÇEVİRİ: SERKAN GÜNDÜZ

MATERYALİZM

Tellekt_32

Metaryalizm, Terry Eagleton
Çeviri: H. Serkan Gündüz

Materialism

İlk (çeviride kullanılan baskı): Yale University Press, 2016

© 2016, Terry Eagleton

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

İlk olarak Yale University Press tarafından yayımlanmıştır.

Bu eserin Türkçe yayın hakları ı Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd.

Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: Ağustos 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Editör: Sevgi Halime Özçelik

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görsel Kolajı: Bora Başkan

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-23-1

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

MATERYALİZM

TERRY EAGLETON

ÇEVİRİ:
H. SERKAN GÜNDÜZ

Tellekt

Terry Eagleton'un Tellekt'teki diğer kitabı:

Akı, İnanç ve Devrim, 2021

TERRY EAGLETON, 1943'te, İrlanda kökenli Katolik bir ailenin çocuğu olarak Salford'da doğdu. Marksist kültür eleştirisi geleneğinin en önemli ve en üretken isimlerindedir. Akademik kariyerinin büyük bölümünü Cambridge ve Oxford'da geçirdi; kültürel çalışmalar alanının öncülerinden Raymond Williams'ın öğrencisidir. Eserlerinde, Williams'ın yanı sıra Louis Althusser, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Jean-Paul Sartre gibi düşünürlerle diyalog içindedir. Yapıtları arasında *Eleştiri ve İdeoloji*, *Edebiyat Kuramı*, *Post-modernizmin Yanılsamaları*, *Kültür Yorumları* ile *Kuramdan Sonra* sayılabilir. Kuramsal yapıtlarının dışında *Azizler ve Âlimler* adında bir roman kaleme almıştır.

H. SERKAN GÜNDÜZ, 1977'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nü bitirmesinin ardından yazılı medyada çeşitli görevler üstlendi. İlerleyen yıllarda yayıncılık alanında çalışmaya başladı. İngilizceden ve Fransızcadan çeviriler yapmaktadır.

Leo Pyle'in anısına

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
1. MATERYALİZMLER	13
2. PORSUKLARIN RUHU VAR MI?	37
3. DUYULARI AZAT ETMEK	55
4. PEK COŞKUNCA	81
5. PÜRÜZLÜ ZEMİN	97
NOTLAR	121
DİZİN	129

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap diğer şeylerin yanı sıra, bedenle ilgilidir ancak kültürel araştırmalarda bugünlerde revaçta olan ve bir tartışma konusu olarak sınırlı, dışlayıcı ve tekdüze şekilde devam eden türden bir beden değildir bu (en azından benim içten arzum böyle olması). Bu nedenle çalışmanın tartışmalı bir altmetni var zira postmodern ortodoksluğun büyük ölçüde kenara ittiği ve diğer şeylerin yanı sıra, mesela, toplumsal cinsiyet ve etnik kökene bakılmaksızın tüm insan bedenleri için geçerli olan insan mahlukatlığının biçimlerini incelemeye çalışıyor. Bu arsız evrenselciliğin, çağdaş kültürel söylemin komiserleri için yeterince skandal olacağına inanıyorum.

Görünüşe göre, bugünlerde dünyanın dört bir köşesindeki lisans üstü öğrencileri, vampirler veya çizgi romanlar üzerinde çalışmıyorlarsa beden üzerinde çalışıyorlar; ancak bu çalışmalar bedene yönelik belirli üretken yaklaşımları dışlayacak biçimde yapıyor. Her zaman olduğu gibi, kapsayıcılığa övgüler düzenler, kendi seçtikleri tabirlerin ne kadarını dışarıda bıraktıklarına dair dikkat çekici ölçüde bilgisizler. Kültürel araştırmalar çoğunlukla etnik, toplumsal cinsiyetçi, queer, aklıktan kıvranan, yapılı, yaşlanan, süslü, malul, sibernetik, biyopolitik bedenle ilgilidir; bu beden cinsel bakışın nesnesi, haz ya da acının mahalli; iktidar, disiplin veya arzuyla nakşedilmiş olan bedendir. Bu kitapta değinilen insan bedeni ise aksine daha temel bir türdendir. Her şeyden önce kültürel bir yapı değildir. Söylenenler, Kamboçya'da ol-

duğu kadar Cheltenham'da,* Sri Lankalı erkekler için olduğu kadar Belçikalı kadınlar için de geçerlidir. Hillary Clinton için doğruysa Cicero için de aynı derecede doğrudu. Sadece tüm evrensel iddiaları şaşırtıcı bir şekilde baskıcı bulan postmodern dogmatistler, şimdi dile getirdiğimiz bu özel evrensel iddia hariç, böyle bir yaklaşımla büyük olasılıkla mahcup olacaklar.

Kültürel araştırmalar, bedenle ilgili bazı değerli içgörüler üretti ancak bu konudaki kendi iç karartıcı siyasi tarihinden habersiz görünüyor. Konunun ana kaynaklarından biri, yazıları aynı zamanda 1960'ların sonunda devrimci solun krizine işaret eden Michel Foucault'nun çalışmasıdır. Bu dönem, radikal siyasetin daha tutkulu kimi biçimlerinin, etkili sağcı güçler tarafından sarsılmış, reddedilmiş gibi görüldüğü, tarihsel materyalizmin yerini kültürel materyalizme bıraktığı ve bedene olan ilginin güçlenmeye başladığı bir andı. Duyulardan duygusal olarak çok uzak bir sol siyasete meydan okumaya yaradıysa bile onu yerinden etme konusunda da payı vardı. Öyleyse herhangi bir fetiş gibi, bu özel beden bir boşluğu doldurmaya hizmet eder. Beden ve sosyalist politika arasındaki ilişki, feminizmin bazı öncü akımları tarafından siyasi gündemde tutuldu. Ancak 1980'lere geldiğinde sosyalizm hakkında konuşmak, cinsellik hakkında konuşmaya zemin hazırlıyordu ve halen kapitalizm konusunda utangaç bir şekilde sessizliğini sürdüren kültürel sol, bedensellik meselesinde sesini giderek gürleştiriyordu. Bununla birlikte, daha sonra Marx'ın çalışmalarını incelemeye başladığımızda, bu ikisinin birbirine alternatif sayılmasına gerek olmadığını göreceğiz. Bu kitabın daha önceki taslağına değerli yorumlarda bulunan adları gizli iki okura, özellikle de içlerinden birinin ilk kırk sayfayı çıkarmama vesile olan acımasız önerisine minnettarım. Benim görüşüme göre, eser bu budamadan büyük fayda sağladı. Yale University Press'teki editörüm Rachael Lonsdale, halihazırda yarım düzine kitabımı, müphem ifadeler ve yapısal tutarsızlıklar bakımından, olağanüstü keskin bir bakış açısıyla yönlendirdi. O editörlerin en iyisi ve kendisine derin bir teşekkürü borç bilirim.

* İngiltere'nin orta-batısındaki ticaret ve tatil kasabası Cheltenham, Birleşik Krallık'ın elektronik izleme dairesi Government Communications Headquarters'a (GCHQ) ev sahipliği yapmaktadır. (Ç.N.).

MATERYALİZMLER

Materyalizm çeşitli şekillerde ve boyutlarda kendini gösterir. Ödün vermez versiyonları olduğu gibi yumuşak karınlı olanları da vardır. Ancak konunun göz korkutan boyutu dikkate alındığında, kendi entelektüel sınırlarım bir yana, bu materyalist düşünce akımlarının yalnızca bir kısmı bu kitabın odak noktası olacaktır. Merakım; monizm, düalizm, eleyici materyalizm veya genel olarak ruh-beden probleminin bazı son derece teknik meseleleri hakkında değil, geniş anlamda toplumsal veya siyasal olan ve nörologların genelde söyleyecekleri çok heyecan verici şeylerinin olmadığı materyalizm biçimleri hakkındadır.

Maddi koşulların insan ilişkilerinde örnek oluşturacağını bilen bir materyalistseniz bu koşulları, insanların düşünce ve davranış biçimlerini değiştirebilmeniz umuduyla evirmeye çabalayabilirsiniz. Materyalizm anlayışınız, erkekleri ve kadınları çevreleri tarafından tamamen koşullandırılmış olarak gören belirlenimci türdense bu tasarı umut verici görünebilir. Sorun şu ki bireyler çevrelerinin yarattığı sonuçtan ibaretse o halde bu sizin için de geçerli olmalıdır; bu durumda siz de onun bizzat bir ürünüyseniz bu bağlamı dönüştür-

mek için nasıl davranırsınız? Bu tür rahatsız edici sorulara rağmen, materyalizm geleneksel olarak siyasal radikalizmle (özellikle olmasa da) ittifak halinde olmuştur. 18. yüzyıl İngiliz düşünürleri David Hartley ve Joseph Priestley gibi ampirist materyalistler, zihnin duyu-izlenimlerinden oluştuğunu; duyu-izlenimlerinin kişinin çevresinden kaynaklandığını ve bu çevre, “doğru” türde duyu verileri üretecek biçimde yeniden şekillendirilebilirse insan davranışının daha iyiye doğru önemli ölçüde değiştirilebileceğini savunuyorlardı.¹ Siyaseten konuşursak bu kesinlikle ilerici bir tasarı değildi. Marx’ın daha sonra işaret edeceği gibi, söz konusu değişim genellikle yönetenlerin gereksinim ve çıkarlarının hizmetindeydi. O, bu bilgi teorisindeki örtük olan siyaseti ortaya çıkarmakta hiç de yavaş değildi.

İngiliz İçsavaşı’nın sol eğilimli görüşlerinin bir bölümünde, Baruch Spinoza ve Fransız Aydınlanması *filozoflarının* eserlerinde olduğu gibi, radikalizm ve materyalizm arasında bir bağlantı vardır. Bu, Marx ve Engels’e uzanan, hatta Gilles Deleuze gibi muhalif kuramcılarının çalışmalarında, kendi çağımızda aniden beliren bir mirastır. (Darwin, Nietzsche ve Freud da radikal materyalisttir ancak en soldaki düşünürlerden değildirler.) “Materyalizm” sözcüğü 18. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen öğretinin kendisi eskiden kalmaydı² ve ilk savunucularından biri olan Yunan filozofu Epikuros, Marx’ın doktora tezinin konusuydu. Marx, Epikuros’un adalet ve özgürlük tutkusuna, servet birikimine karşı hoşnutsuzluğuna, kadınlara yönelik açık fikirli tutumuna ve insanın duyuşal doğasını ciddiyetle ele alışına, sözün kısası onun felsefi görüşleriyle ilgili olduğunu düşündüğü her şeye hayranlık duyuyordu. Epikuros için materyalizm, Aydınlanma için olduğu gibi, diğer şeylerin yanı sıra rahiplerin entrikalarından ve batıl inançlardan kurtulmak anlamına geliyordu.

Isaac Newton ve meslektaşlarına göre, madde dünyevi ve atıl bir şeydi (Newton onun “akılsız” olduğunu düşünüyordu) ve bu itibarla tanrısal iradenin dışsal gücü tarafından harekete geçirilmeliydi. Konunun insan bedeniyle ilgisi vardır. Bir cesedi daha ziyade cisim olarak görenler, eğer bu ceset harekete geçirilecekse ona hayalî bir varlık ekleme ihtiyacını muhtemelen hissedeceklerdir. Hantal ve cansız olduğundan kendini harekete geçirmesi pek muhtemel değildir. Bu

anlamda, bedenden ayrılmış zihinler ve ruhlar, diğer şeylerin yanı sıra, mekanik materyalizmin kabalıklarını telafi etme çabasıdır. Maddeye bakış açısı daha az mekanik olsaydı bunların gereksiz olduğu kolayca ortaya çıkardı. Eğer tin ve Doğa ayrı alanlarsa o zaman birincisi, ikincisinin üzerinde egemenliğini kullanmakta serbesttir. Newton'cu görüşe göre tinsel güçler Doğa'yı, hükümdarlar ve despotların devletlerini yönettiği gibi değil, gökten yönetirler.

Buna karşılık, Spinoza'dan kaynaklanan radikal silsileye göre, bu tür ulvi otoritelere hiç ihtiyaç yoktur. Maddenin kendisi diridir. Hatta sadece diri de değildir, aynı zamanda demokratik bir devletin halkı gibi, kendi kaderini tayin eder. Onu harekete geçiren yüce bir gücü önermek gereksizdir. Ayrıca tinler âlemini reddetmek, maddi dünyayı şaşmaz bir ciddiyetle ve içindeki kadın ve erkeklerin maddi iyiliğiyle birlikte ele almaktır. Haklar konusunda yoksulluk ve adaletsizliği çözme işinde hiçbir semavi oyalayıcının olmadığını kabul etmektir. Aynı zamanda tüm dinsel otoritenin reddine izin verir, zira ruh baktığın her yerdeyse o halde rahiplerin tekelinde olamaz. Böylece bir madde siyasetinden bahsedilebilir.

Bu anlamda materyalist olmak, insanları Tanrı ile özdeş olan maddi bir dünyanın parçası gibi görerek onları bir dereceye kadar yücelikle kuşatmaktır. En azından, panteistik Spinoza'nın görüşü böyleydi. Materyalizm ve hümanizm bu nedenle doğal olarak dosturlar. Bununla birlikte, aynı nedenle, insanlık ve Doğa'nın geri kalanı arasında aşılmaz bir uçurumun olduğu daha muhafazakâr hümanistlere bir şamar atabilirsiniz. Bu tür felsefi gururun altı insanlığın sıradan durumuna, maddi dünyaya ve onun hemcins hayvanlarına naçizane işaret edilerek oyulabilir. İnsanlık, Yaratılışın Efendisi değil; topluluğun bir parçasıdır, etimiz ve kaslarımız dalgaları hareket ettiren ve mısır tarlalarını olgunlaştıran kuvvetlerle aynı özden dokunmuştur. Friedrich Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde belirttiği gibi:

Biz hiçbir suretle doğaya, yabancı bir halkın tepesine dikilmiş bir fatih gibi, doğanın dışında duran biri gibi hükmetmiyoruz ancak biz et, kan ve beyinle doğaya aitiz ve onun orta yerinde var oluruz ve

[...] ona dair tüm egemenliğimiz, diğer varlıklara göre onun yasalarını bilme ve doğru bir şekilde uygulayabilme avantajına sahip olmamız gerçeğine dayanır.³

Kısa bir süre önce Darwin, kendi namına biraz daha asil bir kökeni yeğleyen bir insanlığı maddi süreçlerin sıradan ağına dahil ederek, mevkice aşağı kökenlerimizi açığa çıkarmıştı.

O halde, materyalizmin politik olduğu kadar etik boyutu da bulunuyor. Kibirli bir hümanizm karşısında, dünyadaki alelade şeylerle dayanışmamızın önemini vurgular ve böylece alçakgönüllülük erdeminin geliştirir. İnsanlığın kendi kaderini tamamen belirlediği fantezisinden dehşete düşmüş bizlere, çevremize ve birbirimize olan bağımlılığımızı anımsatır. Sigmund Freud, “İnsanlığın asıl çaresizliği [...] tüm ahlaki güdülerin asal kaynağıdır,”⁴ diye yazar. Bizi ahlaki varlıklar yapan şey özerkliğimiz değil kırılğanlığımızdır; kendimizi kapatmamız değil açmamızdır. Bu materyalist ruha sadık olan Marksist filozof Sebastiano Timpanaro,

bilimsel araştırmanın sonuçlarının bize; insanın evrende marjinal bir konumda bulunduğunu; yeryüzünde çok uzun bir süre yaşamın var olmadığını ve yaşamın kökeninin çok özel koşullara bağlı olduğunu; insan düşüncesinin, belirli anatomik ve fizyolojik yapılar tarafından koşullandırıldığını ve bunların belirli patolojik değişikliklerle bulanıklaştırıldığını veya engellendiğini ...⁵

nasıl öğrettiğini yazar.

Bu türden bir materyalizm nihilizmi değil, gerçekçiliği besler. Trajedi sanatında olduğu gibi, başarılarımız iyi tesis edilecekse zaıfılığımızı ve sonluluğumuzu kabul etmeyi içermelidir. Başka ahlaki faydalar da vardır. Maddenin dik başlılığının farkında olan materyalist düşünce, her nereye bakarsa baksın insanlık kültürünün yansımalarından başka hiçbir şey görmeyen postmodern narsisizmin aksine, dünyanın ötekiliğine ve bütünlüğüne saygıyı teşvik eder. Materyalizm, gerçekliğin bizim elimizdeki –buyurgan irade tarafından sündürülecek, deşilecek, yumruklanacak ve yeniden şekillendirilecek– çömlekçi çamuru olduğunu sanan postmodern önyargıya karşı

da aynı ölçüde kuşkucudur. Bahsettiğimiz yaklaşım, maddeye yönelen eski gnostik nefretin geç dönem kapitalist versiyonudur.

Timpanaro gibi Marksistler de –birazdan hakkında daha çok konuşacağımız– tarihsel materyalizmin temsilcileridir.⁶ Onların bazıları (günümüzde azalan bir grup olsa da), kimi zaman daha basit bir şekilde Marksist felsefe olarak bilinen diyalektik materyalizmin savunucularıdır.⁷ Tarihsel materyalizm, terimin önerdiği üzere, bir tarih kuramıdır; oysa kurucu eseri Engels’in *Doğanın Diyalektiği* olan diyalektik materyalizm, çok daha tutkulu bir gerçeklik görüşüdür. Kuramsal ufku kozmosun tamamıdır, kuşkusuz yaşadığımız pragmatik çağda gözden düşmesinin bir nedeni de budur. Karıncalardan asteroitlere varıncaya kadar dünya tüm görüngülerin birbirleriyle ilişkili olduğu, hiçbir şeyin durağan kalmadığı, niceliğin niteliğe dönüştüğü, mutlak bakış açılarının bulunmadığı, her şeyin sürekli biçimde karşıtına dönüşme amacıyla olduğu ve gerçekliğin, çatışan güçlerin birliği yoluyla geliştiği birbirine kenetlenen kuvvetlerin dinamik bir karmaşasıdır. Bu öğretiye dayanmayı reddedenler; görüngülerin durağan, özerk ve ayrıık olduğu, gerçeklikte hiçbir çelişki olmadığı, her şeyin kendisi olduğu ve başka bir şey olmadığı yanlış bir şekilde varsayılarak metafizikçi olmakla suçlanırlar.

Her şeyin diğer her şeyle ilgili olduğu iddiasından ne anlaşılacağı açık değildir. Görünüşe göre Pentagon ile cinsel kıskançlıktaki ani artış arasında, ikisinin de bisiklete binememesi dışında çok az ortak nokta bulunur. Diyalektik materyalizmin dünyada iş başında bulduğu bazı yasalar, Marksizmin reddettiği burjuva pozitivizmine utanç verici bir şekilde yaklaşan Doğa ile kültür arasındaki ayrımın ötesine geçiyor. Tanıdığım Marksist bir işçinin zafer kazanmışçasına ifade ettiği gibi: “Çaydanlıklar kaynar, köpeklerin kuyruğu sallanır ve sınıflar çatışır.” Bununla birlikte, diyalektik materyalizmi idealizmin gizlenmiş bir biçimi ya da felsefi saçmalık olarak gören birçok Marksist vardır.⁸ Sonuncusu, birkaç yıl önce “Marxisme sans la merde de taureau” veya “zırvasız Marksizm” sloganını taşıyan tişörtlerden giyme alışkanlığı olan bir grup sözde analitik Marksistin görüşüydü.

Tarihsel materyalistlerin ateist olmasının gerekmemesi ilginç bir noktadır ancak birçoğu garip bir şekilde bu gerçekten habersiz

görünüyor. Birçokları dinî inancı reddetse de iki durum arasında mantıksal bir bağlantı olmadığına farkına varmakta genellikle başarısızdırlar. Tarihsel materyalizm ontolojik bir mesele değildir. Her şeyin maddeden yapıldığını ve bu nedenle Tanrı'nın bir mantıksızlık olduğunu iddia etmez. Diyalektik materyalizmin olmayı arzuladığı gibi Her Şeyin Kuramı da değildir. Göz sınırı hakkında veya en kabarık süflenin nasıl yapılacağıyla ilgili söylenecek önemli hiçbir şeyi yoktur. Sınıf mücadelesini, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın yanı sıra çığır açan tarihsel değişimin dinamiği olarak gören çok daha alçakgönüllü bir öneridir. Aynı zamanda, Marksizmle sınırlı olmayan bir görüş olarak, erkeklerin ve kadınların maddi etkinliklerinin toplumsal varoluşlarının temelinde yattığını kabul eder. Walter Benjamin gibi dindar bir Yahudinin veya Hıristiyan kurtuluş teolojisine adanmış bir kişinin, bu bakış açısını benimsememesi için hiçbir neden yoktur. İslami Marksistler de vardır. Teorik olarak, Meryem Ana heykelinin önünde secde etmek için günde birkaç saat geçirerek proletaryanın kaçınılmaz zaferini sabırsızlıkla bekleyebilirsiniz. Bu durumda var olan her şeyin madde olduğuna ve Başmelek Cebrail'e inanmaya devam etmek daha az kolay olurdu.

Bazılarının iddia ettiği gibi diyalektik materyalizm, Epikuros ve Demokritos'tan Spinoza, Schelling, Nietzsche, Henri Bergson, Ernst Bloch, Gilles Deleuze ve bir dizi başka düşünürü geçen bir dirimselci materyalizm akımına aittir. Bu öğretinin bir yararı, pespaye bir şekilde düalizme kaçmadan tıne yer açmanıza izin vermesidir zira yaşam veya enerji biçimindeki tin, maddenin kendisinde oluşturulmuştur. Bununla birlikte bir irrasyonelizm biçimi olarak da paylanmıştır. Bu görüşe göre gerçeklik uçucu ve değişkendir, durmadan başkalaşır; dünyayı daha çok artritlik kategorilere göre bölme eğiliminde olan zihin ise bu sürekli akışı takip etmekte zorlanır. Bilinç, Doğa'nın giriftlikleriyle baş etmekte pek beceriksiz ve hantal bir yettir. Zihnin maddenin ataletini aşmasına binaen, madde artık zihni geride bırakan ele avuca sığmaz bir şeydir.

Maddeyi idealize etme ve ruhani kılma eğiliminde olan dirimselcilik türleri vardır. Aslına bakarsanız, bakışlarını onun inatçı kütlesinden çevirerek bunun zahmetine katlanmaktan kaçarlar.⁹ Bu iyi

huyly bakış açısıyla madde, artık zarar veren –tasarılarımızı engelle-
yen ve hedeflerimizi şaşkırtan– şey değil, tam tersine tinin tüm ince-
liğini ve yumuşaklığını benimseyen şeydir. Tuhaf bir şekilde bu,
maddi olmayan bir materyalizmin nişanıdır. Slavoj Žižek’in belirtti-
ği gibi, bu görüşü destekleyen sözümona yeni materyalizm,

Tolkien’in Orta Dünya’sının materyalist olduğu anlamda materya-
listtir: Efsunlu bir dünya olarak sihirli güçlerle, iyi ve kötü ruhlarla
vb. dolu olsa da tuhaf bir şekilde *tanrısızdır*; Tolkien’in evreninde
tanrısal varlıklar yoktur, tüm sihir, dünyevi âlemde duran tinsel bir
güç olarak maddeye içkindir.¹⁰

Tolkien’inki gibi, bu aslında bir pagan görüsdür. *New Materia-
lisms* [Yeni Materyalizmler] adlı kitabın editörlerinin belirttiği üze-
re, “Maddesellik ‘sadece’ maddeden daima daha fazlası anlamına
gelir: Maddeyi etkin, kendi kendini yaratan, üretken, öngörülemez
kılan bir aşırılık, güç, zindelik, ilişkisellik veya farklılıktır.”¹¹

Aynı kitaptaki başka bir bölüm, maddeyi “bizde ve icatlarımızda
mevcut olan yaşamsal ilke olarak”¹² tanımlar ve ona sözde metafizik
bir statü kazandırır. Yine katkıda bulunan bir başka yazar, “Madde-
sellığın yapıbozumcu anlayışı, imkânsız olan bir gücü, mevcudiyet ve
olasılık düzeninin henüz ve bundan böyle olmayan bir şeyini belirtir,”
diye yazmaktadır.¹³ Herkesin diline dolanmış Derrida’cı “imkânsız,”
kelimesiyle, materyalizm şimdi apofatik* veya tarif edilemez bir kav-
ram olma yönünde hızla ilerliyor gibi görünüyor. Rey Chow, öncelik-
le tavşan olarak tanımlanan bir gergedan hakkındaki yenilenmiş gö-
rüşü duyurmaya benzer şekilde, “öncelikle anlamlandırma ve süreç
içerisindeki özne olarak tanımlanan yenilenmiş bir materyalizm”¹⁴
çağrısında bulunuyor. “Anlamlandırma ve süreç içerisindeki özne”
neden materyalizmin en önemli örneği olarak düşünülmelidir?

Kısacası madde, madde olmanın aşağılanmasından kurtarılma-
lıdır. Bunun yerine tözsüz bir tür maddesellik olarak, postyapısalcı

* (Yun.) Konuşmacının veya yazarın bir konuyu ya inkâr ederek ya da açmaması
gerektiğini söyleyerek gündeme getirdiği retorik araç. (Y.N.)

metinsellik kavramı kadar akışkan ve değişken kabul edilmelidir. Metinsellik gibi madde de sonsuz, belirsiz, öngörülemez, katmansız, dağınık, oynak, ayrışık ve toplanamazdır. Eric Santner, vakayı uygun bir şekilde, “hücresele düzeyde bir çeşit çokkültürlülük” olarak tanımlıyor.¹⁵ *New Materialisms* yüzünden, savunduğu materyalizm tarzının gerçekten de kurt kılığındaki bir postyapısalcılık türü olduğu yeterince açıktır. Jacques Derrida gibi düşünürlerin “metin” dediği yerde, yeni materyalistler “madde” derler. Yoksa pek bir şey değişmemiştir.

Görünürdeki çoğu değişiklik gibi, öyleyse yeni materyalizm de kesinlikle görüldüğü kadar yeni değildir. Postyapısalcılığın hümanizm kuşkusunu –insanların dünyada ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu inancını– paylaşır ve bu görüşü, hem insani hem de doğal alanlarda fütursuzca akan maddi güçler görüşüyle itibarsızlaştırmaya çalışır. Ancak öylece etrafındaki her şeyi canlandırarak insanlığa özgü olanı hafifseyemezsiniz. Madde diri olabilir ancak insanların olduğu anlamda diri değildir. Umutsuzluğa düşemez, kendine mal edilemez, öldürülemez veya evlenemez. Ay bir anlamda diri bir varlık olabilir ancak Schönberg’i Stravinsky’ye tercih edemez. Maddenin parçacıkları, insanlar gibi bir anlam dünyasında hareket etmez. İnsanların tarihi olabilir ancak gelincik* ve gaydaların olamaz. Madde kendini etkinleştiriyor olabilir ancak bu, birinin amaçlarına ulaşmasıyla aynı şey değildir. Maddenin ulaşacağı bir amacı yoktur.

Dirimselcilik, maddenin kaba, anlamsız şeyler olarak görülmesini reddediyorsa bunun nedeni kısmen, bedensiz tinlere yer açmış

* Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda yaşamlarını yitirenlerin anıldığı anma günü etkinliklerinde, savaşta yaşamlarını kaybedenleri simgeleyen gelincik rozetleri takılır ve gaydalar çalınır. John McCrae’in 1915’te kaleme aldığı ve sonrasında bir hayli ünlü olan “Flanders Kırlarında” şiiri sayesinde gelincikler, savaşta canlarını kaybedenleri simgeler olmuştur: “Flanders kırlarında gelincikler serpilir, / Haçlar arasında, alay alay, / Yerimizi gösteren; ve gökyüzünde / Tarla kuşları, daima cesurca şakıyarak, uçarlar / Aşağılardan gücbela gelen silah seslerinin ortasında. / Biz Ölüyoruz. Birkaç gün önce / Yaşıyor, şafağı hissediyor, akşamın kızılığını görüyorduk, / Seviyor, seviliyorduk ve şimdi boylu boyunca yatıyoruz / Flanders kırlarında / Kaldığımız yerden devam edin düşünmanla kavgamıza: / Uzatıyoruz salınan ellerden size / Meşaleyi; sizlerindir onu yukarıda tutun diye. / İnancınızı yitirirseniz biz ölenlere, / Biz uyumayız gelincikler serpilsede / Flanders kırlarında.” (Ç.N.)

olmasındandır. İnsan bedenini sehpa konumuna indirerseniz yapıtlarının çoğunu anlamlandırmak için üzerlerine idraki zor bir tin yapıştırma ihtiyacı hissedebilirsiniz. Mekanik materyalizm böylece kolaylıkla tersine dönebilir. Kendi niyetlerinin aksine, insanlığa eşsiz bir tinsel durum atamanın yolunu aydınlatabilir. Dirimselcilik, dilsiz madde ile ölümsüz tin arasındaki yanlış ikilemi reddetmekte haklıdır. Ancak bunu her maddenin diri olduğunu iddia ederek yapar ki bu da yalnızca sehpaları insan seviyesine yükseltir. Gerçek şu ki insanlar ne maddi dünyadan (idealist hümanizmde olduğu gibi) ne de alelade madde parçalarından (mekanik materyalizmde olduğu gibi) ayrı tutulurlar. Gerçekten de madde parçalarıdır ancak özgün türden madde parçalarıdır. Yahut Marx'ın ifade ettiği gibi: İnsanlar doğanın bir parçasıdır, bu da ikisini ayrılmaz olarak düşünmek anlamına gelir; ancak aynı zamanda onların “bağlantılı” olduklarından da söz edebiliriz, bu da onların farklılıklarına işaret etmektedir.¹⁶ Bazı dirimselci materyalistler, insanlar ve Doğa'nın geri kalanı arasındaki farkı vurgulamanın, haksız bir hiyerarşi kurmak olacağından korkarlar. Ancak insanlar aslında bazı yönlerden kirpilerden daha yaratıcıdır. Aynı zamanda anlatılamayacak derecede yıkıcıdır ve bu da hemen hemen aynı nedenlerden dolayıdır. İlkini inkâr edenler, sonrakini görmezden gelme riski altındadır.

İnsanlar, maddi dünyada aniden baş gösteren çıkıntılardır ancak bu, zehirli mantarlardan farklı olmadıkları anlamına gelmez. Onlardan zehirli mantarlar maddi iken insanlar tinsel oldukları için değil, hayvan olarak bilinen özgün maddesellik biçiminin örnekleri oldukları için farklıdır. Ayrıca hayvanlar âlemi içinde, açıkça “daha yüksek” bir statü anlamına hiçbir şekilde gelmeyen, kendine özgü bir statüye sahiptirler. Buna karşılık yeni materyalizm, insanlığın özel doğası hakkında konuşmayı sadece kibir veya idealizm olarak görme konusunda çok atiktir. Postmodern bir materyalizm türüdür. İnsani varlıklar ile Doğa'nın geri kalanı arasında ilişkiyi sakatlayıcı bir bölünme olan ayrıcalık olasılığından endişe duymak, maddenin kendisini çoğullaştırırken kozmik eşitlikçilik ruhuyla bu tür ayrımları aynı seviyeye getirme riski taşır. Böyle yapmak Marx'ın Feuerbach'ta eleştirdiği (daha sonra göreceğimiz gibi) düşünen dünya görüşüyle sonuçlanır. Her şeyi mekanik ve durağan

olmaktan ziyade, yaşamsal ve dinamik olarak görerek böyle bir bakiş açısından kaçamazsınız.

İndirgemeci materyalizm insani özneye yer açmayı, özellikle fail olan özneye, zor buluyorsa aynı şey öğretinin bu “yeni” sürümünü için de geçerlidir. Mekanik materyalizm, insan failliğinin bir yanıl-sama olduğundan kuşulanırken dirimselci materyalizm, her ege-men özneyi, onu oluşturan maddi güçler ağı içinde merkezden uzak-laştırma peşindedir. Bununla birlikte, bu güçlere dikkat çekerken, sihirli bir şekilde belirlenimlerden azade olmadan da özerk bir fail olunabileceğinin farkına varmakta bazen başarısız olur. Oysa özerk-lik bu tür belirlenimlerle tuhaf bir şekilde ilgili bir meseledir. Kendi kendine karar veren olmak, çevremizdeki dünyaya bağımlı olmaktan vazgeçmek anlamına gelmez. Aslında, ilk etapta yalnızca bağımlılık yoluyla (örneğin bizi besleyenlere) bir dereceye dek bağımsızlık elde edebiliriz. Postmodern düşüncelerin çoğunun ileri sürdüğü özerk özne, bir korkuluktur. Tüm belirlenimlerden özgür olmak hiçbir bi-çimde özgürlük anlamına gelmez. Bir kişinin bacakları anatomik olarak belirlenmiş, hata yapmadan öngörülebilir şekilde iş görmü-yorsa o kişi Real Madrid için gol atmakta nasıl özgür olabilir?

New Materialisms'de, dirimselciliğin çoğu biçiminde olduğu üzere, “yaşam” ve “enerji” gibi terimler, betimsel ve normatif arasın-da belirsiz şekilde gidip gelir. Yazarlar, belirli dinamik güçleri tanımlarken yaşamın, gücün ve enerjinin tüm görünümünün hiçbir şe-kilde takdir edilmemesi gerçeğine rağmen, onlara değer katma eği-limindedirler. Donald Trump'ın kariyerinin doğrulayabileceği üze-re, her dinamizm takdir edilmemelidir. Maddenin değişken, çoklu ve dağınık olarak görülmesi, toplumsal kurumları ve siyasi örgütleri “zorlaması” sebebiyle beraberinde bir hoşnutsuzluk da getirebilir. Bu nedenle, yeni materyalizmden anti-Marksizme birkaç hızlı adımda geçmek mümkündür.

Dirimselciliğin başlıca kusurlarından bazıları, gerçek bir meta-fizikçi olan Gilles Deleuze'ün, çalışmasında bulunabilir. Ona göre Varlık hem sonsuz hem de mutlak olan için bir yaratıcılıktan oluşur ve en yüksek ifadesi saf düşüncedir.¹⁷ Deleuze'ün *Anlamın Mantığı*, *Anti-Oidipus* ve *Difference and Repetition*'ının [*Fark ve Yineleme*] Bili-

nirci evreninde özneler, bedenler, organlar, failler, söylemler, tarihler ve kurumlar; bu sanal, akıl ermez gücü –aslında, gerçekte olduğu gibi– engellemekle tehdit ederler. Bu daha çok bilindik bedenin ruhu hapsedmesi düşüncesine benzer. Çoğu durumda Deleuze, ayrıca sınıksız bulduğu piyasa ideolojisini sadakatle yansıtan bir görüş olan kısıtlamayı, yalnızca olumsuz olarak görebilir. Tarih, etik, hukuk, mülkiyet, toprak, anlamlandırma, iş, aile, öznellik, gündelik cinsellik ve kitlesel siyasi örgütlenme, Deleuze’ün hayranı Michel Foucault için olduğu gibi genellikle normalleştiren, iğdiş eden, düzenleyen, sömürgeleştiren güçlerdir. Birlik, soyutlama, dolayım, anlamlandırma, ilişkisellik, içsellik, yorum, temsil, amaçlılık ve uzlaşmaya kuşkuyla bakılmalıdır. Yabancılaşmış bir entelijansiyanın bakış açısından, gündelik toplumsal varoluşta keşfedilecek pek az yapıcı şey vardır. Bunun yerine biz, bir avuç niteleyici cümleyle yaşamsal, yaratıcı, arzulu ve dinamik (kesin olarak onaylanacak) ile istikrarlı maddi biçimlerin baskıcı alanı (örtük olarak şeytanlaştırılacak) arasında sıradan bir antitez sunduk. Deleuze’ün kozmik dirimselciliği şiddetli bir biçimde antimateryalisttir. “Yaşam” ruhanileştiren bir güçtür; en yüksek kazanımları, bu amansız gücün uysal aracı olmak için kendilerini yaratıcılıklarından mahrum etmek olan cismani insanlara kesinlikle kayıtsızdır. Başlıca mesele, kendimizden nasıl kurtulabileceğimizdir. Deleuze’ün tezinin bakış açılarını alkışlayanlardan bazıları, D.H. Lawrence’ın yazısında farklı bir biçimde ona rastladıklarında hiç düşünmeden reddederler.

O halde bize sunulan şey, sanki açıkça iyi ve doğrudan yanaymışçasına yaratıcı ve yenilikçi, dizginsiz olumlamanın ve sürekli yeniliğin romantik-özgürlükçü bir felsefesidir. Eksiklik veya kusuru bulunmayan, çöküntüye veya trajediye kayıtsız bir evrendir. Varlık tekanlamlıdır, bu da her şeyin Tanrı’nın yüzleri veya yaşam gücünün görünüşleri olduğu anlamına gelir. Buna göre insanlar yarıtanrısal bir statüye yükseltilir ancak aynı sebeple Tanrı, Deleuze’ün akıl hocası Spinoza’da olduğu gibi, aşkınlığını kaybedip maddi gerçeklikle birleşir. Heidegger’in metafiziğin kendine özgü hatası olarak gördüğü şeyde Varlık, varlıklar üzerinde biçimlendirilir, böylece Tanrı putperestlik kabilinden her şeye kadir bir Süper-Nesne haline gelir. Üstelik hepimiz için bir tanrısal konumun parçasıysak o zaman

mutlak gerçeğe sadece kendimizi bilerek erişebiliriz zira içimizde düşünen ve hisseden bu Mutlak'tır. Hakikati sezgilerime danışarak kolayca bilebilirim.

Böyle bir vakanın siyasi içerimleri, *New Materialisms* vasıtasıyla ileri sürülen vaka kendini tam olarak bu şekilde tanıtsa da, kesinlikle radikalizmin tarafında değildir. Yine de postendüstriyel kapitalizmin doğasıyla, emek ve sermayenin göstergeler, akışlar ve kodlar olarak maddesel olmaktan çıkarıldığı bir dünyayla ne denli uyumlu olduğunu görmek zor değildir; toplumsal görüngüler hareketli, çoğul ve durmaksızın değişebilir; imgeler de simülakrum ve sanallıklar, maddi nesnelere gibi büyük ölçüde basit olan şeylere hâkim olurlar. Bu sürgit plastik ortamda, maddenin tümüyle zor kontrol edilirliliği bir tür skandalı ortaya çıkarır. Materyalist bir toplum, her zaman amaçlarına bir dereceye kadar direnç gösterebileceği için, maddeye karşı büyük bir sevgi beslemez. Her dirimselci materyalizm, ilerici siyasetiyle dikkat çekmemiştir. Genel olarak sosyal açıdan en aydın mezheplerden biri olarak görülmemen Mormonizm bu örneklerdendir. Kurucusu Joseph Smith'e göre, tin sadece daha kusursuz, daha saf bir madde çeşididir; deyim yerindeyse seçkinleştirilmiş maddedir. Maddesellik, tinden ayırt etmek zor olduğu sürece gayet kabul edilebilirdir. Yeni materyalizm, halihazırda güncelliğini yitirmiş tarihsel materyalizmin yerini kısmen almak için ortaya çıkmıştır. Böyle olsa da görünüşe göre her akım, tarihsel materyalizmin yaptığı gibi, sömürücü bir dünyada erkeklerin ve kadınların kaderine özel ilgi göstermiyor.

* * *

Başka hangi materyalizm çeşitleri teklif ediliyor? Sanat eserlerini maddi bağlamları içinde inceleyen İngiliz kültür eleştirmeni Raymond Williams'ın buluşu olan kültürel materyalizm var.¹⁸ Kuşkusuz tüm içgörülerine rağmen bunun; izleyicileri, okuyucuları, kültürün toplumsal kurumlarını ve benzeri meseleleri de soruşturan geleneksel sanat sosyolojisinin siyasi versiyonundan daha fazlası olduğu söylenemez. Bir de semantik materyalizm var, yüksek teoriye ilgi göste-

rilen 1970’lerde popüler olan ancak günümüzde pek rağbet görmeyen bir düşünce tarzı. Gösterenlerin maddi olduğunu (işaretler, sesler vb.); gösterilenlerin veya anlamların, gösterenlerin etkileşiminin ürünü olduğunu ve bu nedenle anlamın maddi bir temele sahip olduğunu savunur. Ludwig Wittgenstein, daha sonra göreceğimiz gibi anlamı, maddi göstergelerin pratik bir yaşam biçimi içinde nasıl işlediğine dair bir soru olarak ele alır. Bir göstergenin yaşamı kullanımında yatıyorsa ve kullanımını maddi bir meseleyse, o halde kartezyen bir düalistte göre tinin bedende gizlenmesi gibi, anlamı onun arkasında bir yerde gizlenmiş değildir. Hayal etmeye meyilliyiz; Wittgenstein, *Mavi Kitap Kabverengi Kitap*’ta, göstergelerin işlenmesinde “inorganik” veya maddi bir pay bulunduğunu yazar ve ardından anlam ve anlama yetisi olan organik veya tinsel bir yön olduğunu ekler.¹⁹ Oysa bu, onun görüşüne göre yanlış bir ikilemdir. Anlam, göstergelerle neye ulaştığımızla, onları kamusal dünyada belirli amaçlar için nasıl kullandığımızla ilgilidir. Konserve açacağı kullanma eyleminden daha görünmez değildir. Anlama, bir tekniğin ustalığıdır ve bu itibarla bir uygulama biçimidir.²⁰

Görünüşe göre birçok modern fikir gibi, semantik materyalizm de kaynağını antik çağlarda bulur. Ayrıca “düşüncenin bizatihi unsurunun, düşüncenin –*dilin*– yaşamsal ifadesinin unsurunun duyusal doğa olduğunu” gözlemleyen Marx’ın yazılarında da bulunabilir.²¹ Anlamın kurucusu olan maddedir (işaretler, sesler, jestler). Marx, *Alman İdeolojisi*’nde, madde ve tin arasındaki ayrımı ortadan kaldıran bir dille hitapta bulunur; daha sonra göreceğimiz gibi bu, beden için de geçerlidir. Felsefi idealistlere alaycı bir şaplak atarak yalandan bir üzüntüyle “tin’in en başından beri nasıl maddeyle ‘yükli’ olma lanetine uğradığını; burada, titreşen hava katmanlarının, seslerin, kısacası dilin görüldüğünü” yazar.²² “Uğramak”, “lanet”, “yükli”: Marx burada Swift’vari hicivli bir tarzla, insani anlamın saflığını, düşük maddi ortamı tarafından kirletilmiş gibi görmeyi taklit ederek yazıyor. Tanrı ya da Platon’cu formlar kadar azametli bu gibi kavrayışlar, gerçekten de bizim aklımıza titreşen hava katmaları şeklinde gelebilirler mi? Sesten veya yazıdan bağımsız biçimde var olacak kadar yüce değiller midir? Beyaz bir sayfadaki basit işaretler hangi gizem vasıtasıyla insani kavramları, ilgi alanlarını ve arzuları belirleyebilir?

Materyalizmin felsefi tasavvuruna, çağdaş bilim ve kültürle ilişkisine harikulade bir başlangıç niteliğindeki bu ufuk açıcı eserinde Terry Eagleton, materyalizmin günümüzün önemli bilimsel, kültürel ve felsefi tartışmalarının merkezinde yer aldığına dair güçlü bir argüman ortaya koyuyor; ideoloji ve tarihten dil, etik ve estetiğe kadar geniş bir konu yelpazesi üzerine düşünüyor. Birbirinden hayli farklı üç materyalistin -Marx, Nietzsche ve Wittgenstein'in- değer ve inançlarını farklı bir bakış açısıyla ele alan ve felsefeleri arasında çarpıcı karşılaştırmalar yapan Eagleton; aynı zamanda düşünce ve bilinci mümkün kılanın bedenlerimiz ve bedensel etkinliğimiz olduğunu ikna edici bir şekilde gösteriyor.

Materyalizm, kendimiz hakkında nasıl düşündüğümüzün ve dünyada nasıl yaşadığımızın derinine inen felsefi düşünce üzerine aydınlatıcı bir metin.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-23-1

9 786257 118231